

БФ «Голоси дітей»

ГО «Харківський інститут соціальних досліджень»

ДІТИ І ВІЙНА В УКРАЇНІ

24.06.-24.07.2022

Зміст

Вступ	2
Діти в тимчасовій окупації та на територіях, де ведуться активні воєнні дії	3
Рекомендації	14
Переміщення дітей в Україні та за кордон.....	16
Рекомендації	21
Право дітей на відпочинок та дозвілля	23
Рекомендації	29

Вступ

150 днів війни, а насправді злочинів проти людяності та вбивств мирних громадян України. Обстріли населених пунктів, терористичні атаки на місця скупчення цивільного населення, вбивства та каліцтва дітей, знищення шкіл та лікарень, депортація та викрадення громадян, продовження гуманітарної кризи на окупованих територіях та спроби створити продовольчу кризу у світі — це те, що характеризує п'ять місяців повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Станом на 24 липня 358 дітей вбито, 684 поранено. І ці цифри не є остаточними¹.

Пропонуємо до вашої уваги звіт, який коротко описує ключові події п'ятого місяця війни, пов'язані зі становищем, проблемами й потребами дітей в Україні та за кордоном. Окремо в цьому звіті ми проаналізували ситуацію з дотриманням права дітей на дозвілля та відпочинок.

Методологія ґрунтується на аналізі статистики, даних з офіційних джерел та медіаматеріалів. Також було проведено 10 інтерв'ю з громадськими активістами, волонтерами, психологами, батьками в окупації та на територіях, де ведуться активні бойові дії, а також із сім'ями, які вимушені були переїхати до західних і центральних областей України та за кордон.

¹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-358-ditei-zaginuuli-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-ri-v-ukrayini-10762>.

Діти в тимчасовій окупації та на територіях, де ведуться активні воєнні дії

Станом на 19 липня до оновленого переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), входить дев'ять областей: Донецька, Харківська, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька, Херсонська, Миколаївська, Сумська та Чернігівська. Загалом у переліку наразі 314 громад².

Російські війська і далі порушують норми міжнародного гуманітарного права у війні з Україною, використовують заборонені засоби ведення бойових дій, нищать цивільну інфраструктуру, зокрема й дитячу, вбивають і калічать мирне населення. Нижче описуємо ситуацію на цих територіях і наводимо приклади воєнних злочинів росії, які безпосередньо стосуються українських дітей.

Створення гуманітарної кризи

Створення гуманітарної кризи та голоду як заборонений метод ведення війни є постійною практикою російських військ на тимчасово окупованих територіях і територіях, де ведуться активні бойові дії.

У період дозрівання та збору врожаю окупанти **активно обстрілюють сільськогосподарську техніку, підпалюють поля, крадуть зерно та овочі в підприємств та фермерів.**

12 липня в ході ракетного обстрілу РФ кілька касетних снарядів розірвалося на полях Гуляйпільської територіальної громади Запорізької області. У результаті вигоріло понад 600 га зернових культур різних сортів, зокрема пшениця, рапс, ячмінь, ріпак³.

Станом на 20 липня в Херсонській області внаслідок ворожих обстрілів вигоріло понад 240 га пшениці⁴.

На Дніпропетровщині 20 липня ворог здійснив прицільний обстріл комбайнів, які збирали врожай у полі⁵.

22 липня стало відомо, що близько 70 тис. т зерна нового врожаю росіяни вже відібрали у фермерів Луганщини і вивезли на Кубань⁶.

² <https://minre.gov.ua/news/onovleno-aktualnyy-perelik-gromad-u-rayonah-boyovyh-diy-na-tot-ta-tyh-shcho-v-otochenni-12>.

³ https://www.npu.gov.ua/news/stoprussia/vorog-prodovzhuje-nanositi-raketni-udari-po-naselenim-punktam-zaporizkogo-krayu-policziya-zbiraje-dokazi-vojennix-zlochiv/?fbclid=IwAR1cTYBS-Rcu85PJVOsxMmZT6er3CU6cfhYfm9SIUQo2SDV_EY58cw-DSwl.

⁴ <https://www.facebook.com/khersonpolice.official/posts/pfbid05ZGj6gPT3FuM44ZGdAWBrvVij3Nwd2sc1mkHNLrtE9Qz4k4pZK51pWcS4FGvfbPRI>.

⁵ <https://www.facebook.com/watch/?v=455051486484809>.

⁶ http://loga.gov.ua/oda/press/news/blizko_70_tis_tonn_zerna_novogo_vrozhayu_rosiyani_vzhe_vidibrali_u_fermeriv.

Вогнеборці ліквідують пожежу на пшеничному полі внаслідок ворожих обстрілів у Миколаївській області⁷

За даними оперативного штабу з фіксації екологічних злочинів росії при Держекоінспекції, від початку війни зафіксовано 3 тис. пожеж на площі понад 1,5 млн га, з них більш як третина, або 690 тис. га, — сільгоспземля⁸.

Окрім того, багато міст і сіл не мають доступу до газопостачання, спостерігаються також перебої з водо- та електропостачанням. Через бойові дії та недопуск до місць пошкоджень проводити аварійно-відновлювальні роботи вкрай складно. Щойно з'являється така можливість, у районах, не окупованих російськими військами, працюють аварійно-ремонтні бригади.

Станом на 24 липня в Україні через пошкодження внаслідок бойових дій залишаються знеструмленими 737 населених пунктів, загалом це близько 570,4 тис. споживачів. Зокрема, у Донецькій області близько 355 тис., у Луганській понад 128,2 тис., у Миколаївській 30,3 тис., у Харківській 21,7 тис. споживачів. При цьому за одну добу, 23 липня, вдалося відновити електропостачання близько 8,5 тис. споживачів. Без газопостачання залишається понад 242,4 тис. абонентів⁹.

Хлопчик у Миколаєві несе воду, яку привезли волонтери¹⁰

⁷ <https://dsns.gov.ua/uk/news/nadzvicaini-podiyi/za-minulu-dobu-vogneborci-mikolayivshhini-likvidovali-14-pozez>.

⁸ <https://forbes.ua/inside/urozhay-u-vogni-u-zoni-boyovikh-diy-zgorilo-blizko-350-000-ga-poliv-yaki-vtrati-ta-naslidki-masshtabnikh-pozhezh-12072022-7129>.

⁹ <https://www.facebook.com/minenergoUkraine/posts/pfbid02VMguTMY5PtMNm9Y3HcPGXaqWtKYFZbZguM18BmZDciDULxy3BcNRY8aHRtPAlhl>.

¹⁰ Фото Олександра Медведенка.

Найбільші проблеми очікуються з початком холодів, адже тимчасова окупаційна влада не займається ані ремонтом енергомереж, ані відбудовою житла для місцевих мешканців. Людям, які втратили житло, пропонують переселитися в помешкання тих громадян, які були змушені виїхати через бойові дії¹¹.

Через руйнування медичних закладів, викрадення росією медичного обладнання, брак ліків та відсутність спеціалізованих лікарів, таких як педіатри, кардіологи, онкологи, мешканці цілої низки населених пунктів відчують **значну потребу в медичній допомозі**. Є свідчення того, що люди вмирають або стан їхнього здоров'я значно погіршується через хвороби, які сучасна медицина лікує за допомогою препаратів чи нескладних медичних маніпуляцій. Найбільше від цього страждають люди похилого віку та немовлята.

Дуже складно знайти пігулки від тиску, без них бабусі вже було кілька разів погано. Підозрюю, що був інфаркт. Швидко не викличеш, лікарні заповнені пораненими окупантами. У моєї дитини також нещодавно були висипання на тілі, лікувала підручними засобами на свій ризик: тальком, диклофенаком. Зараз наче краще, але місяць мучилися, кірочки були по всьому тілу.

Із інтерв'ю з батьками

У Маріуполі **також спостерігаються спалахи інфекційних захворювань, зокрема холери**¹². Те саме загрожує й іншим населеним пунктам, де немає очищеної води, розбита комунальна інфраструктура, багато неконтрольованих захоронень, обмежені медична допомога та доступ до ліків.

Окрема проблема — **епідемія коронавірусу, що триває досі**. Всесвітня організація охорони здоров'я заявила про нову хвилю захворювань у Європі, спричинену новими різновидами штаму «Омікрон». В організації прогнозують складні осінь і зиму, закликають повернутися до носіння масок у громадських місцях та збільшити охоплення населення вакциною¹³. Важливо вже зараз посилювати заходи (носіння масок, уникнення скупчення людей, щеплення) із запобігання захворюванню, особливо на тих територіях, де складно забезпечити необхідний рівень медичної допомоги.

Є проблеми і з доступом до харчів та питної води. Через відсутність роботи та складнощі з отриманням виплат на тимчасово окупованих територіях України частина людей потерпає від браку харчів та питної води. Люди скаржаться на значне подорожчання продуктів. Постачати гуманітарну допомогу з України неможливо. Базові харчі (крупя, цукор, борошно, масло) у вигляді допомоги населенню надходять із росії і роздаються окупантами на мінімальному рівні, часто в обмін на паспортні дані або як плата за розбір

¹¹ <https://gur.gov.ua/content/okupanty-zbyraiut-osobysti-dani-zhyteliv-mariupolia-ta-namahaiutsia-verbuvatv-evakuiovanykh-hromadian.html>.

¹² <https://t.me/mariupolrada/10293>.

¹³ <https://tsn.ua/svit/vooz-oficiyno-zayavila-pro-novu-hvilyu-koronavirusu-v-yevropi-i-poperedila-pro-vazhki-chasi-2114182.html>.

завалів, спричинених обстрілами з боку росіян. Останній, до речі, є вкрай небезпечним, але голод змушує братися за цю роботу навіть дітей.

Так, відомо, що 27 червня під час розбору завалів у центральному районі Маріуполя 15-річний підліток підірвався на гранаті, внаслідок чого дістав поранення¹⁴.

Усе купуємо дуже дорого. Баночка йогурту може коштувати і 60, і 80 гривень, цукор 100 гривень, м'ясо 500 гривень. Усі продукти російські. Або написано, що виготовлено в «ЛДНР». Якість не дуже, крупи брудні, цукор сірий, але доводиться купувати. А те, що роздають як гуманітарку, має багато прострочки.

Із інтерв'ю з батьками

Використання заборонених засобів ведення війни

Російські окупанти і далі обстрілюють мирні населені пункти, зокрема й забороненими боєприпасами. Вони використовують в Україні кілька видів касетних боєприпасів, фосфорні бомби та термобаричну зброю, але найчастіше саме касетні боєприпаси через велику територію ураження та збереження небезпеки від нерозірваних і боєздатних компонентів, які розлітаються навкруги.

Так, російська армія увечері 1 липня обстріляла касетними боєприпасами місто Слов'янськ Донецької області. Загибло четверо мирних мешканців, ще семеро поранені¹⁵.

12 липня під час обстрілу Миколаєва окупанти застосовували касетні боєприпаси та «Торнадо-С». Зруйновано ліцей та лікарню, пошкоджено приватні будинки. 12 людей травмовано¹⁶.

14 липня російська армія завдала удару касетними снарядами по багатопверхових будинках та цивільній інфраструктурі селища Степногірськ Запорізької області. Зокрема, руйнувань зазнала місцева амбулаторія сімейної медицини¹⁷.

Обстріли та бомбардування цивільних об'єктів

Однією з ключових цілей російських окупантів залишаються цивільні об'єкти на всій території України. Внаслідок обстрілів житлових будинків, лікарень, зупинок транспорту гинуть та дістають численні поранення дорослі й діти. Від

¹⁴ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-zaginula-341-ditina-2>.

¹⁵ https://lb.ua/society/2022/07/02/521898_slovyansk_obstrilyali_kasetnimi.html.

¹⁶ <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3527114-rosiani-obstrilali-mikolaiv-kasetnimi-boepripasami-op.html>.

¹⁷ https://t.me/zoda_gov_ua/10379.

початку вторгнення в Україну російська армія завдала 17,3 тис. ударів по цивільних об'єктах і лише близько 300 по військових¹⁸.

26 червня внаслідок російського ракетного удару був зруйнований житловий будинок у Києві. З-під завалів дістали семирічну дівчинку з мінно-вибуховими травмами середнього ступеня тяжкості. Фахівці Охматдиту діагностували в дитини численні рани, забиття та садна. Дівчинку прооперували, зараз її стан стабільний¹⁹

28 червня російські війська влучили ракетами в житлові будинки міста Очакова Миколаївської області. Шестеро поранених, серед них тримісячне немовля (перебуває в комі), однорічна дитина, двоє підлітків 13 і 16 років. Дві особи загинули, серед них шестирічна дитина²⁰.

11 липня ракетному обстрілу було піддано Харків. Під вогнем опинилися житлові квартали. Виявлено 16 поранених і 3 загиблих²¹.

14 липня внаслідок ворожого обстрілу зруйновано п'ятиповерховий будинок у місті Часів Яр Донецької області. З-під завалів дістали тіла 48 загиблих, серед них одна дитина²².

20 липня окупанти обстріляли Салтівський район Харкова, унаслідок чого троє людей загинуло, серед них 13-річний хлопчик. Ще двоє цивільних постраждали. 72-річна жінка дістала мінно-вибухові поранення, її стан середньої тяжкості. Стан 15-річної дівчинки тяжкий²³.

¹⁸ <https://cpd.gov.ua/main/%d1%86%d0%bf%d0%b4 %d0%b0%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%96%d0%b7%d1%83%d1%94-23>.

¹⁹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-kyiv/3515313-zpid-zavaliv-budinku-na-lukanivci-distali-semiricnu-divcinku.html>.

²⁰ <https://t.me/mykolaivskaoblrada/2772>.

²¹ <https://t.me/kt20220224/1167>.

²² <https://www.facebook.com/DSNSDon/posts/pfbid032UbeyZ5voc4feqmAiKvpYhdzLiWgzi2P2cLQRPEdGWYuGYVgZ1n54jsGDq1UdLX4l>.

²³ <https://t.me/kharkivoda/5979>.

Чоловік тримає за руку свого 13-річного сина, вбитого внаслідок російського ракетного удару по Харкову, 20 липня²⁴

Значна кількість обстрілів по цивільних об'єктах має невибірковий характер. Обстрілюються прикордонні райони, де майже немає інфраструктури. Багато ракет потрапляє в звалища, лісопосадки, закинуті будівлі та вуличні туалети, **частина поціляє в місця значного скупчення мирного населення**. Такі злочини не можна вважати лише військовими, це також злочини проти людяності, акти геноциду українського народу.

Так, 27 червня збройні сили РФ здійснили ракетний обстріл міста Кременчука Полтавської області, внаслідок чого був цілковито зруйнований цивільний об'єкт — торговельний центр «Амстор». 22 людини загинули, 64 постраждали, серед них дев'ятирічна дитина²⁵.

1 липня окупанти завдали ракетних ударів по житловій багатоповерхівці та базі відпочинку на Одещині. Внаслідок атаки загинули 22 людини, зокрема одна дитина. Постраждало 38 людей, із них шестеро дітей²⁶.

14 липня російська армія атакувала крилатими ракетами людний центр Вінниці. Загибло 26 людей, зокрема троє дітей²⁷. У лікарню звернулося 80 поранених, із них четверо дітей²⁸.

²⁴ REUTERS/Sofii Gatilova.

²⁵ <https://interfax.com.ua/news/general/843199.html>.

²⁶ <https://hromadske.ua/posts/u-likarni-pomerla-pracivnicya-bazi-vidpochinku-na-odeshini-u-yaki-vdarili-raketami-1-lipnya-kilkist-zhertv-zroslo-do-22>.

²⁷ <https://zaxid.net/kilkist-zhertv-raketnogo-udaru-rosiyan-po-vinnitsi-zroslo-do-26-n1546618>.

²⁸ <https://focus.ua/uk/ukraine/522344-stali-izvestny-imena-vseh-pogibshih-v-vinnice-detey-foto>.

Семирічний хлопчик у лікарні після ракетного удару по центру Вінниці. Дитина дістала 45% зовнішніх опіків тіла й 35% внутрішніх. Обгоріли верхні та нижні кінцівки, дихальні шляхи, обличчя. Також є закритий перелом лівої руки та кілька уламків від снаряду в черепі. Хлопчика доправили на лікування до німецького Дрездена. Він перебуває в дуже тяжкому стані²⁹

Внаслідок ворожих обстрілів і бомбардувань **руйнується також медична та освітня інфраструктура населених пунктів**. Станом на 24 липня **пошкоджено 2188 закладів освіти, з них 221 повністю зруйновано**³⁰. Частина районів у східних та південних областях планує перевести режим навчання в онлайн-формат.

15 липня російські ракети пошкодили два навчальних заклади в Харкові³¹.

9

Того самого дня російська ракета завдала серйозних пошкоджень будівлі школи в Синельниківському районі Дніпропетровської області³².

Зруйнована школа в місті Краматорську Донецької області, 21 липня³³

²⁹ <https://tsn.ua/ukrayina/obgorilo-oblichchya-i-dihalni-shlyahi-ulamki-a-cherepi-likari-rozpovili-pro-stan-poterpilogo-u-vinnici-hlopchika-2116042.html>.

³⁰ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-358-ditei-zaginuli-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini-10762>.

³¹ <https://www.facebook.com/MNSKHARKIV/posts/pfbid02nBhEMmviA9cUUHY7SB56KdZu9v5WkGdLq7Gr8Wiko6fDhRfpk71wY5Hg1geBZRSfl>.

³² <https://t.me/dnipropetrovskaODA/1320>.

³³ https://t.me/pavlokyrylenko_donoda/4206.

Пошкоджено майже 900 закладів охорони здоров'я, 127 лікарень зруйновано вщент. 90 автомобілів швидкої медичної допомоги розстріляно й виведено з ладу, 250 автомобілів захоплено. 450 аптечних закладів пошкоджені й не працюють, 41 цілковито зруйновано³⁴.

9 липня внаслідок обстрілів Дружківки Донецької області пошкоджено лікарню та іншу цивільну інфраструктуру міста³⁵.

12 липня зазнав масованого ракетного обстрілу Миколаїв. Зафіксовано влучання у два медичні заклади та житлові будинки. Четверо людей поранено³⁶.

21 липня внаслідок російських обстрілів зафіксовано влучення в один із медзакладів Харкова³⁷.

Окрім того, є свідчення **використання російськими окупантами цивільних об'єктів (закладів культури та освіти) як штабів та/або складів військової техніки й снарядів.** Фактично це означає, що ворог використовує місцеве населення як живий щит у війні. Також зафіксована практика завезення боєприпасів під виглядом гуманітарної допомоги населенню окупованих територій³⁸.

Вбивства, поранення, жорстоке поводження та сексуальне насильство над дітьми

10

Багато фактів вбивств, поранень та насильства над дітьми з боку російських військових залишаються неоприлюдненими через тимчасову окупацію частини території країни. Утім, окремі свідчення злочинів усе одно фіксуються нашими правоохоронними органами. Триває робота зі встановлення подій на звільнених територіях та територіях, де ведуться бойові дії.

Так, 27 червня **російські війська поцілили в натовп людей, які прийшли набирати технічну воду** в Лисичанську Луганської області, внаслідок чого щонайменше 8 осіб загинуло, 21 поранено. Серед постраждалих одна загинула та одна поранена дитина³⁹.

28 червня стало відомо про оголошення підозри одному з військовослужбовців збройних сил РФ у порушенні законів та звичаїв війни. За даними слідства, 15 березня **росіянин вчиняв фізичне та психологічне насильство над сім'єю**, яка проживає в одному із сіл Чернігівської області. Зайшовши до будинку потерпілих, підозрюваний погрожував вбити чоловіка та його малолітнього сина, тримаючи їх на прицілі автомата й намагаючись запобігти можливому опору, у той час як інший ще не встановлений

³⁴ <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3535627-zagarbniki-poskodili-majze-900-obektiv-zakladiv-ohoroni-zdorova-v-ukraini-lasko.html>

³⁵ https://t.me/pavlokyrylenko_donoda/3977

³⁶ <https://t.me/mykolaivskaODA/1744>

³⁷ https://t.me/ihor_terekhov/355

³⁸ <https://gur.gov.ua/content/pislia-udariv-zsu-okupanty-v-khersonskii-oblasti-pochaly-zavozyty-boieprypasy-pid-vyhliadom-humanitarnoi-dopomohy.html>

³⁹ <https://t.me/luhanskaV TSA/3828>

військовий рф намагався вчинити сексуальне насильство над 15-річною падчеркою господаря будинку. Матері дівчини вдалося припинити його злочинні дії⁴⁰.

15 липня в Херсоні **військовослужбовці рф вбили матір та її малолітню доньку**⁴¹.

Викрадення та примусова депортація дітей

За оціночними даними, з України **депортовано 2 млн людей, із них кількасот тисяч — діти**⁴². Точну цифру наразі встановити неможливо. За даними Національного інформаційного бюро, відома цифра 5,1 тис. дітей. Повернути в Україну вдалося поки що лише 46 із них⁴³.

Депортовані **українці проходять тяжку процедуру фільтрації під час виїзду на територію росії**. США змогли ідентифікувати щонайменше 18 фільтраційних таборів для громадян України й зазначили, що росіяни готувалися до фільтрації ще до початку повномасштабного вторгнення⁴⁴.

Під час фільтрації, яка може тривати тижнями, у людей відбирають документи, залякують, знімають відбитки пальців, перевіряють особисті речі, листування в мобільних телефонах, **допитують, зокрема й дітей**. Нижче одна з історій, розказана журналістам «Слідство.Інфо».

Одного дня до готельного номера в Казані, куди Олену депортували з матір'ю та дев'ятирічною донькою, постукали й сказали спускатися на допит. Питали про те, чи постраждало її майно внаслідок дій українських військових, як її примушували вчити українську мову та інше. «Я написала заяву про те, що відмовляюся, щоб мою дев'ятирічну дитину допитували, — згадує Олена. — Наступного дня все одно склали протокол із моїх слів, такий самий, як і мій, тільки з іменем та прізвищем моєї дочки. І змусили дитину підписати. Приїхали помічники слідчого до нас у готель і пройшлися, щоб усі діти підписали. Я кажу: «У мене малолітня дочка, вона не має жодного права підпису ще». Вони: «А нам усе одно, хай хоч квіточку намалює»⁴⁵.

Водночас не припиняється **практика незаконного всиновлення дітей із Донбасу російськими сім'ями**. 14 липня губернатор Московської області Андрій Воробйов анонсував завершення процедури передачі дев'яти дітей із так званої ДНР під опіку родинам із Підмосков'я⁴⁶. Того самого дня дитячий

⁴⁰ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/nasilstvo-nad-simjeyu-v-odnomu-z-sil-cernigivshhini-cergovomu-viiskovosluzbovcyu-rf-povidomleno-pro-pidozru>.

⁴¹ <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yuvenalni-prokurori-353-ditini-zaginuli-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-v-ukrayini>.

⁴² <https://hromadske.ua/ru/posts/okkupanty-deportirovali-na-territoriyu-rf-uzhe-okolo-dvuh-millionov-chelovek-iz-ukrainy-zelenskij>.

⁴³ <https://life.pravda.com.ua/society/2022/07/22/249669>.

⁴⁴ <https://hromadske.ua/posts/ssha-viyavili-18-filtracijnih-taboriv-yaki-okupanti-stvorili-dlya-ukrayinciv-nyt>.

⁴⁵ <https://www.slidstvo.info/news/rsijski-slidchi-dopytuyut-ukrayinskyh-ditej-ta-zmushuyut-yih-pidpysuvaty-protokoly-dopytu>.

⁴⁶ <https://gur.gov.ua/content/v-rf-rozshyryuyut-mashtaby-viyskovoyi-pidhotovky-dlya-ditey.html>.

омбудсмен рф при адміністрації путіна Марія Львова-Белова повідомила про передачу 32 дітей у сім'ї в Москві, Московській, Воронежській, Калузькій та Тульській областях, Ямало-Ненецькому автономному окрузі. Загалом через кілька днів було **заплановано передачу 108 українських дітей-сиріт, які набули російського громадянства**⁴⁷.

Окрім цього, **окупанти продовжують практику викрадення дітей чиновників, громадських активістів, військових** з метою тиску та досягнення необхідних цілей, як-от встановлення окупаційного режиму, збір розвідувальних даних, вплив на партизанський рух в Україні.

7 липня стало відомо про звільнення 16-річного сина голови Запорізького району Запорізької області. Нижче розповідь підлітка про полон.

*Мене зняли з машини, коли я намагався виїхати з Мелітополя. Я очікував, що мені щось скажуть, але нічого не говорили. У мене перевірили телефон, усі листування, фотографії, повідомлення. Коли я вже приїхав до в'язниці 8 квітня о першій годині дня, мене відправили до одиночної камери. О сьомій вечора викликали на мінідопит. Питали про те, як ставлюся до війни, чи вважаю росіян фашистами та орками, чим узагалі займаюся. Я точно не знаю, що в цьому моменті було агресією, але мені було страшно. Проте я зберігав цілковитий спокій. Без емоцій відповідав на їхні запитання, щоб надалі не спровокувати агресію, подальші розпитування. Умови були такими: кімната два на два без свіжого повітря, з туалетом, що не працює. Годували переважно сухпайками та консервами. Звичайно, у мене були проблеми з тиском, поганий психологічний стан. Але, коли вже після 48 днів мене перевели в готель у Мелітополі, мені полегшало. Кожні вісім-десять днів мені давали поговорити з татом дві-три хвилини. Біля мене стояла людина, яка слухала, що я казав. Ну й із мамою трохи більше, максимум п'ять хвилин*⁴⁸.

Викраденням дітей та позбавленням батьківських прав погрожують і місцевому населенню. Так, 5 липня стало відомо, що на тимчасово окупованих територіях Запорізької області **росіяни змушують українців віддавати своїх дітей до дитячих садків та шкіл із російською програмою навчання, а за відмову від цього погрожують** відбирати їх та оформляти в інтернати⁴⁹.

Розлучення та фактично викрадення дітей відбуваються і всередині сімей якщо існують певні конфлікти. В умовах війни та тимчасової окупації неможливо законним способом домогтися спільної опіки, якщо хтось із батьків вирішує одноосібно виховувати дитину.

Я з Донецька, але проживаю тепер на Закарпатті. Мій чоловік, із яким я хочу розлучитися, лишився в Донецьку й отримав російський паспорт. Я зробила велику помилку, піддавшись на вмовляння його та свекрухи дати їм нашого

⁴⁷ <https://life.pravda.com.ua/society/2022/07/19/249602>.

⁴⁸ <https://m.glavcom.ua/interviews/90-dniv-polonu-istoriya-poryatunku-16-richnogo-vlada-buryaka-859906.html>.

⁴⁹ <https://gur.gov.ua/content/okupanty-prymushuiut-ukraintsiv-viddavaty-ditei-u-shkoly-z-rosiiskoiu-navchalnoiu-prohramoiu-v-razi-vidmovy-pohrozhuut-pozbavliaty-batktivskikh-prav.html>.

восьмирічного сина на деякий час, бо дуже за ним скучили. Як виявилось, вони в усьому мене обманювали. Приїхати й забрати його тепер немає змоги. Спілкуватися по скайпу вкрай важко, вони це обмежують під різними приводами. Вже тиждень узагалі немає зв'язку. Чоловік сказав, що вони їдуть до Росії у відпустку на море. Потім сказав, що його не пустили і що з дитиною їде його матір зі своєю сестрою. Зв'язок є тільки через телефон цієї сестри. Але, скільки я не дзвонила, один раз взяли трубку й кинули. Пишу чоловікові, благаю щось вдіяти — безрезультатно. Тільки сміється з мене. Я навіть не знаю, де моя дитина, чи жива ще. Що мені робити? Як із ним спілкуватися? Куди звертатися? Я просто втрачаю розум!

Із розповіді матері дитини

Вербування та участь дітей у війні та пропаганді

За інформацією ГУР Міноборони України, **в рф розширюють масштаби військової підготовки для дітей**. Як приклад у Белгороді та Белгородській області відкрито 500 кадетських і близько 1000 юнармійських класів⁵⁰. Через те що громадян України масово депортують до росії, є значний ризик потрапляння до таких класів і українських дітей.

Скріншот відеосюжету про заняття Юнармії в Маріуполі Донецької області, 18 липня⁵¹

Залучення неповнолітніх українців до проросійських організацій відбувається й на тимчасово окупованих територіях України. І далі діють осередки Юнармії в так званих ДНР і ЛНР; для дітей проводять військову підготовку: вчать марширувати, маскуватися на місцевості, стрибати з парашутом. На тимчасово окупованих територіях Півдня також активно

⁵⁰ <https://gur.gov.ua/content/v-rf-rozshyryuyut-masshtaby-viyskovoyi-pidhotovky-dlya-ditey.html>.

⁵¹ https://t.me/youngguard_youngarmy/353.

формується «громадські організації», як-от «Молоді будівельники Херсонської області», «Молодь Херсона», що проводять так зване військово-патріотичне виховання. **Участь у них української молоді дедалі частіше набуває примусового характеру.**

Щоб створити уявлення про масову підтримку місцевою молоддю окупаційного режиму, активно пропагується участь в організованому Міносвіти рф проєкті «Твій крок». У Федеральному агентстві зі справ молоді рф анонсовано проведення на окупованих територіях загальноросійських дитячо-юнацьких конкурсів «Планета великих змін» та «Велика зміна». На запрошення представників Санкт-Петербурзького відділення всеросійського військово-патріотичного руху «Юнармія» 31 липня юнармійці з так званої ДНР візьмуть участь у головному військово-морському параді в Санкт-Петербурзі⁵².

Прогнозується, що **створення й діяльність таких організацій та активностей зростатиме**. Про це свідчить підписання путіним закону про створення всеросійського руху дітей та молоді. Метою руху є формування світогляду дітей на основі цінностей і традицій народів росії, любові та поваги до Вітчизни⁵³. Осередки руху створюватимуться в кожному регіоні рф на базі навчальних закладів, організацій у галузі культури та спорту, а також закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування⁵⁴.

Слід також зазначити, що **Державний департамент США включив Росію до списку країн**, де торгують людьми, використовують примусову працю та **вербують дітей-солдатів**. Загарбники використовують дітей як живий щит у повномасштабній війні проти України. Є численні факти роботи дітей на російських блокпостах на Донбасі з 2014 року⁵⁵.

Рекомендації

- Постійно підтримувати зв'язок з окупованими територіями всіма можливими способами і засобами. Місцева влада, державні заклади та установи мають знати режим своєї роботи, повноваження та порядок дій у різних ситуаціях. Це допоможе зберігати спокій та довіру населення до рішень держави.
- Ознайомлювати населення окупованих територій із правилами безпеки, дотримання яких допоможе запобігти знущанням і вбивствам з боку російських військових, мобілізації до армії окупанта, а також

⁵² <https://gur.gov.ua/content/rashysty-na-tymchasovo-okupovanykh-terytoriakh-namahaiutsia-zaluchyty-ukrainsku-molod-do-novostvorenykh-prorsiiskykh-orhanizatsii.html>.

⁵³ https://t.me/rian_ru/171083.

⁵⁴ <https://sozd.duma.gov.ru/bill/126384-8>.

⁵⁵ <https://focus.ua/uk/world/522782-rossia-popala-v-spisok-stran-torguyushchih-lyudmi-i-verbuyushchih-detey-soldat>.

правилами мінної безпеки. Постійно нагадувати про важливість дотримання дітьми правил безпечної поведінки під час повітряної тривоги в бомбосховищах та вдома. Батьки повинні максимально обмежувати перебування дітей у місцях, де вони можуть дістати поранення або травми. Це стосується також заборони відвідувати лісосмуги, пляжі та річки, які можуть бути заміновані.

- Сприяти організації гуманітарних коридорів і доставці гуманітарної допомоги на окуповані території України, території, на яких ведуться активні бойові дії та які потерпають від гуманітарної катастрофи, формувати запаси харчових продуктів, води та медичних препаратів на територіях, де є значний ризик російської окупації.
- Якнайшвидше організувати евакуацію населення з Маріуполя Донецької області, де крім гуманітарної кризи є випадки поширення серед мешканців інфекційних захворювань.
- Сприяти фіксації всіх скоєних російськими військовими злочинів: вбивств, каліцтв, жорстокого поводження, гвалтування дітей. Невід'ємною складовою цього процесу є формування довіри та донесення до громадян необхідності звертатися до правоохоронних органів із заявами й доказами скоєних злочинів, зокрема через інтернет і телефонний зв'язок.
- Максимально використовувати міжнародні канали для моніторингу стану дітей, які були депортовані до росії, документувати скоєні проти них злочини. Сприяти більшому залученню міжнародних організацій та волонтерських спільнот до процесу повернення додому українських дітей.
- Проводити інформаційно-роз'яснювальні розмови з дітьми щодо правил безпеки в інтернеті та наявних схем вербування/втягування підлітків у війну (передача розвідувальних даних, участь в агітації тощо).
- Проводити інформаційні кампанії з профілактики епідемії коронавірусу на всій території України, особливо там, де складно забезпечити необхідний рівень медичної допомоги.
- Сприяти забезпеченню в Україні достатньої кількості необхідних для профілактики та боротьби з епідемією коронавірусу медичних засобів та ліків (медичних масок, кисню, тест-систем, вакцин тощо).

Переміщення дітей в Україні та за кордон

За останніми даними, за кордоном перебуває 2 млн 331 тис. дітей, які покинули Україну через російське вторгнення⁵⁶. В Україні налічується близько 3 млн внутрішньо переміщених дітей⁵⁷.

Ці цифри і далі зростають через активні бойові дії та встановлений тимчасовий окупаційний режим на частині східних і південних територій України. Слід зазначити, що наразі немає офіційних гуманітарних коридорів для виїзду мирного населення України. РФ блокує більшість евакуаційних шляхів, адже хоче використовувати місцеве населення як живий щит під час деокупації території Збройними силами України.

Евакуація часто організовується силами місцевих органів влади, громадських організацій та волонтерів. На рівні держави щоденні евакуаційні потяги на Сході України забезпечує Укрзалізниця. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (далі Мінреінтеграції) також повідомило, що за час повномасштабної війни йому вдалося евакуювати понад 350 тис. цивільних громадян⁵⁸.

Окрім того, **значна частина людей виїжджає з тимчасово окупованих територій самостійно, власним транспортом або користується маршрутними таксі.** Останній варіант можуть собі дозволити далеко не всі. Вартість проїзду сягає 8 тис. грн і більше⁵⁹. Машини періодично обстрілюють, окупанти вимагають гроші, нерідко забирають харчі та ліки. До того ж російські військові пропускають не всіх. Найскладніше виїхати чоловікам молодого та середнього віку. Щодня евакуюється орієнтовно кілька тисяч громадян.

11 липня **понад 1,1 тис. людей змогло виїхати з тимчасово окупованих територій Харківської області, з них 295 — діти**⁶⁰.

16 липня з території Святогірської лаври евакуювалася група мирних мешканців. Це родина, яка переховувалася в стінах Лаври від постійних артилерійських обстрілів з боку окупантів: батько, мати та троє дітей. При цьому наймолодша дитина народилася кілька днів тому. Також змогла виїхати літня подружня пара. Наразі на території Лаври перебуває до 600 мирних мешканців, із яких більш як 50 дітей, зокрема четверо немовлят⁶¹.

⁵⁶ <https://www.facebook.com/UA.EU.NATO/posts/pfbid0RW1tCAU5rrmRCHfY8PzWWbNyg8tvJPTznKpSCesQDuhb7uXPo4W1E2gF8GWA4xNdl>.

⁵⁷ <https://www.unicef.org/press-releases/nearly-37-million-children-displaced-worldwide-highest-number-ever-recorded>.

⁵⁸ <https://minre.gov.ua/news/iryna-vereshchuk-z-tot-hersonshchyny-ta-zaporizhzhya-planuyemo-evakuyuvaty-dekilka-desyatkov>.

⁵⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=tkdWvcWhte0>.

⁶⁰ <https://suspipline.media/259472-z-okupovanih-teritorij-harkivsini-11-lipna-viihali-ponad-1100-ludej>

⁶¹ <https://gur.gov.ua/content/z-terytoriyi-svyatohirskoyi-lavry-evakuyuvaty-hrupu-myrynk-zhyteliv.html>.

20 липня проводилась евакуація цивільного населення з тимчасово окупованої території Запорізької області. Евакуйовано 1345 людей, із них 362 — діти⁶².

Евакуація жителів Харківщини з окупованих територій, липень⁶³

17

Державні органи влади щодня закликають громадян України до евакуації. Водночас деякі ініціативи Мінреінтеграції можуть сповільнювати прийняття українцями рішень щодо виїзду на безпечніші території. Зокрема, йдеться про законопроект, який передбачає встановлення кримінальної відповідальності за набуття російського громадянства⁶⁴. Така пропозиція не враховує **поширеної практики примусової паспортизації та залякування мешканців окупованих територій**. У разі ухвалення такого закону частина людей, які вимушені були отримати паспорт росії, боятимуться виїхати на неокуповану територію України й не матимуть змоги врятувати себе та своїх дітей.

Разом із тим **на осінь прогнозується ще більше переміщення людей** із тимчасово окупованих територій та територій, де ведуться активні бойові дії. Це пов'язано передусім із настанням холодів та неможливістю організувати опалювальний сезон через руйнування енергопідприємств і пошкодження комунальних систем у багатьох населених пунктах на Сході та Півдні України. Очікується ще близько 500 тис. нових переміщених осіб⁶⁵.

⁶² <https://zrda.gov.ua/news/16648-situatsiia-shchodo-rosiiskogo-vtorgnennia-stanom-na-21072022-148-doba.html>.

⁶³ Фото Сашка Бринзи. <https://www.mediaport.ua/evakuaciya-yak-zhiteli-harkivshchini-viyizhdzhayut-iz-zahoplenih-rayoniv>.

⁶⁴ https://www.facebook.com/vereshchuk.ukraine/posts/pfbid0JDPBBUzhDYskqUk3SSaQyk8jTqAt_cU2rNHzwJ7ckuNZYpdsUA6dnFDukZZRWinpAl.

⁶⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=LZTMkCBrZFM>.

До проблеми розміщення майбутніх переселенців додається також проблема проживання **більш як 1,1 млн ВПО в місцях колективного проживання**, більшість із яких є освітніми закладами (62 %) або не пристосовані для проживання взимку (літні санаторії, дачі тощо)⁶⁶. Держава поки що не напрацювала дієвих рішень щодо розміщення та перерозміщення сімей, які мають таку потребу. У цьому питанні уряд розраховує здебільшого на міжнародних партнерів та благодійні фонди⁶⁷.

Ми живемо в школі трьома сім'ями разом. Із нами дев'ять дітей, п'ять бабусь і дід. Важко, бо вже п'ятий місяць пішов. Два місяці тому нам полагодили душ, до цього ще милися в тазках. Я сплю на кількох ковдрах, щоб було трохи м'якше, бо ліжка дуже старі. Хочеться переїхати в окремий дім, нам обіцяли волонтери допомогти. Винайняти ми не можемо, це дорого. Є варіант у селі, але ж там далеко до міста. І я не отримуватиму там гуманітарку. Тож вийде так само, бо доведеться більше грошей витратити на харчі.

Із інтерв'ю з батьками

Загалом із 24 лютого Україна втратила 6% площі свого житлового фонду. Кількість українців, які залишилися без даху, вже перевищує 3,5 млн осіб, або 8% населення країни⁶⁸.

Залишається проблема і з працевлаштуванням внутрішньо переміщених осіб. За даними українського порталу Robot.ua, опитування роботодавців свідчить про скорочення персоналу в 60% компаній. Кількість працівників найбільше зменшилась у таких сферах, як логістика і транспорт; медицина і фармацевтика; туризм, готелі, ресторани; маркетинг, реклама, PR; роздрібна торгівля⁶⁹. Ринок праці відновлюється поступово, проте нерівномірно. У західних та центральних областях більше пропозиції, проте переселенці фіксують подекуди упереджене ставлення роботодавців до ВПО. На Сході та Півдні країни, навпаки, пропозицій значно менше, люди вимушені сидіти без роботи або йти на менш кваліфіковану та менш оплачувану роботу.

У виробництво, де я працювала, влучила ракета, тож роботи більше немає. Можливо, після війни власники щось відновлюватимуть, але поки що я без роботи. Чоловік у мене бармен, теж зараз, звичайно ж, без роботи. Живемо на соціальні виплати на дитину, і чоловік щось десь їздить ремонтує іноді: комусь вікна забити, комусь труби подивитися. Думали переїжджати до Полтави, де спокійніше, але там ціни на житло — космос! Не знаю, будемо дивитися, бо хотілося б, щоб дочка пішла до реальної школи, а не онлайн. А в Харкові, швидше за все, буде онлайн.

⁶⁶ <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine/document/protection-cluster-guidance-note-alternative-housing-solution-idps>.

⁶⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=LZTMkCBrZFM>.

⁶⁸ https://cpd.gov.ua/main/%d1%86%d0%bf%d0%b4_%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%96%d0%b7%d1%83%d1%94-23.

⁶⁹ Опитування проведене наприкінці червня, вибірка — 721 компанія.

<https://budni.rabota.ua/ua/news/yak-zminilasya-robota-ukrayinskih-kompaniy-za-4-misyatsi-viyini-rezultati-doslidzhennya-robotua-2>.

Держава намагається стимулювати прийняття на роботу переселенців.

Так, запроваджена програма компенсації витрат на оплату праці за кожну працевлаштовану особу з числа ВПО. Роботодавці можуть отримувати державну виплату 6,5 тис. грн за кожного працівника протягом двох місяців із дати його працевлаштування. Станом на 14 липня роботу таким чином отримало майже 7,4 тис. українців, що змушені були переїхати в безпечні регіони⁷⁰.

Як свідчать опитування громадської думки, динаміка показників повернення на робочі місця, яка спостерігалася останні три місяці, дещо сповільнилася. Сьогодні з тих, хто мав роботу до війни, працюють 59%. Натомість **зросла кількість тих, хто роботу все ж таки втратив** (із 35% у червні до 39% у липні). Найбільше таких серед мешканців Сходу, жінок, найбільш вразливих верств, тих, хто працює в приватному секторі або має власну справу, а також серед внутрішньо переміщених осіб. У динаміці за регіонами спостерігається подальше зростання кількості безробітних серед мешканців Сходу (у червні 53%, у липні 57%). У половини працевлаштованих знизилася заробітна плата на 10% і більше⁷¹.

Також **переселенці скаржаться на затримку грошової допомоги для ВПО та нестачу гуманітарної допомоги**. Все це сповільнює інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у громади й іноді змушує повертатися в регіони, де ведуться активні бойові дії. Окрім небезпеки обстрілів цивільних об'єктів у регіонах, наближених до кордонів із росією, а також до тимчасово окупованих територій, **зберігається й мінна небезпека для цивільного населення**. Станом на 21 липня тільки протягом однієї доби піротехнічні підрозділи ДСНС залучалися 162 рази. Було виявлено, вилучено і знешкоджено 603 вибухонебезпечних предмети, зокрема 12 авіаційних бомб. Загалом від початку воєнного вторгнення РФ знешкоджено 164 тис. вибухонебезпечних предметів і 663 кг вибухової речовини, зокрема 2092 авіаційні бомби⁷².

Ми плануємо повертатися, бо там у нас є дім, за який не треба платити. Тут без роботи ми вже проїли всі наші заощадження. Обстріли є майже щодня, але до Харкова багато хто повернувся. Якщо дотримуватися певних правил безпеки, то це можливо. Хвилююся, звичайно, за дитину. Але син також сумує за домівкою, за рідними. Якщо за цей місяць так і не знайду роботу, іншого виходу немає. Гуманітарку тут уже майже не дають. Лише пенсіонерам і мамам із кількома дітьми.

⁷⁰ <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=2952230f-ba24-478d-95d4-8c03da160987&title=Maizhe7-4-TisiachiVpoZnaishliRobotuZavdiakiProgramiKompensatsiiVitrataNaOplatuPratsiRobotodavtsiam>.

⁷¹ Опитування проведено соціологічною групою «Рейтинг» 23–24 липня 2022 року. Вибіркова сукупність: 1000 респондентів. Метод опитування: CATI. Помилка репрезентативності дослідження з довірчою імовірністю 0,95: не більше ніж 3,1%. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_v_onyu_zanyatost_i_dohody_23-24_ilyulya_2022_goda.html.

⁷² <https://dsns.gov.ua/uk/news/operativna-informaciya-shhodo-roboti-pirotexnicnix-pidrozdiliv-dsns>.

Із інтерв'ю з батьками

Що стосується освіти дітей, то відсоток шкіл, які з вересня запрацюють в офлайн-режимі, вирахувати наразі неможливо. До середини серпня триватиме підготовка всіх громад до початку нового навчального року. Укриття закладів освіти перевіряються на відсутність вікон і транзитних комунікацій; наявність незалежних джерел електричного живлення та генератора; наявність запасів води та їжі мінімум на 48 годин; наявність місць для сидіння, лежання та прийому їжі; наявність двох виходів⁷³. Школи, які не зможуть забезпечити необхідні умови або які розташовані в місцях, де зберігатиметься постійна активність бойових дій, перейдуть на онлайн-режим навчання.

Варто також згадати про кілька важливих державних ініціатив, спрямованих на дотримання та захист прав внутрішньо переміщених осіб, а також дітей, які залишилися без піклування дорослих.

Так, 28 червня уряд підтримав пропозицію Мінреінтеграції щодо **зaproвадження посади уповноваженого з питань ВПО** — ключової посадової особи в державі, яка захищатиме права переміщених громадян⁷⁴.

Крім того, Мінсоцполітики розробляє зміни до порядку всиновлення дітей в умовах воєнного стану. Зазначається, що результатом роботи стануть **чіткі норми всиновлення під час дії воєнного стану** для реалізації права дитини на виховання в сім'ї та запобіжники будь-яких незаконних дій щодо дітей⁷⁵. Водночас уже діє **загальнонаціональна програма «Дитина не сама»**, у межах якої понад 1 тис. українців пройшли всі етапи відбору та спеціальне навчання, щоб бути готовими прийняти у свої сім'ї дітей, які під час війни з різних причин залишилися без піклування дорослих⁷⁶.

Що стосується переміщення за кордон, то на 24 липня кількість українських біженців, за оцінками УВКБ ООН, становила 6,1 млн осіб. **3 млн 716 тис. осіб отримали тимчасовий захист у країнах Європи.** Найбільше біженців з України зі статусом тимчасового захисту в Польщі — 1 млн 180 тис. осіб. Далі йдуть Німеччина та Чехія — відповідно 670 тис. і 396 тис. Багато українців дістало тимчасовий захист також в Італії (143 тис.), Іспанії (128 тис.), Болгарії (123 тис.), Франції (92 тис.), Словаччині (79 тис.), Великій Британії (99 тис.), Австрії (77 тис.), Нідерландах (68 тис.), Литві (60 тис.), Швейцарії (57 тис.), Бельгії (51 тис.). Туреччина прийняла 145 тис. наших громадян, проте

⁷³ <https://life.nv.ua/ukr/kids/yakim-bude-navchannya-u-shkolah-ukrajini-z-1-veresnya-oflayn-chi-distanciyrim-ministr-osviti-50255813.html>.

⁷⁴ <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-posadu-upovnovazhenogo-z-pitan-vnutrishno-peremishchenih-osib>.

⁷⁵ <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3518875-v-ukraini-gotuut-novij-poradok-usinovlenna-ditej.html>.

⁷⁶ Програма Офісу Президента спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та Міністерством соціальної політики України. <https://www.president.gov.ua/news/zavdyaki-programi-ditina-ne-sama-inicijovanij-upovnovazhenoy-76301>.

тимчасовий захист для них там не надається. Кордон із **росією** перетнуло понад 1 млн 826 тис. українців. Дані про будь-який статус цих людей відсутні⁷⁷.

Із розрахунку кількості біженців на особу найбільшого напливу українців зазнали Чехія, Польща, Естонія, Литва, Болгарія та Латвія⁷⁸.

При цьому також фіксується значне повернення українців з-за кордону — **близько 3 млн вже прибуло в Україну**⁷⁹. В інших країнах люди все ще потерпають від браку житла, роботи, грошей. Мовний бар'єр і необхідність піклуватися про дітей одному з батьків (мамі) обмежують можливості повноцінно налагодити життя за кордоном. Разом із тим у країнах Європи та Америки приймається багато політичних рішень, які полегшують життя українських громадян і забезпечують додатковий захист нашим дітям.

29 червня **Рада Європейського Союзу ухвалила політичну заяву про захист прав дітей-переселенців** з України в контексті російської загарбницької війни проти України⁸⁰.

30 червня 2022 року **Україна й Польща підписали політичну декларацію про соціальний захист дітей, що постраждали від воєнних дій та збройних конфліктів**. Держави заявили про взаємне бажання захистити права дітей, які виїхали з України до Польщі, зберегти й захистити їхнє життя і добробут, а також про подальше зміцнення та розвиток співпраці⁸¹.

7 липня депутати Європарламенту підтримали пропозицію Єврокомісії дозволити українцям, які виїхали до ЄС через війну, **користуватися українським посвідченням водія та скасували необхідність змінювати його на посвідчення водія Євросоюзу**. Також наших співгромадян звільнили від обов'язку складати новий іспит із водіння, поки вони мають статус тимчасового захисту⁸². Це значно полегшує пересування українців власним транспортом за кордоном і дає змогу не витратити кошти на новий іспит та зміну посвідчення водія.

Рекомендації

- Продовжити інформаційно-роз'яснювальну роботу щодо своєчасної евакуації сімей із дітьми з територій, які тимчасово окуповані, піддаються регулярним обстрілам або на яких існує значна небезпека початку активних бойових дій. При цьому важливо уникати залякувань кримінальною відповідальністю за дії, вчинені в тимчасовій окупації

⁷⁷ https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413.

⁷⁸ https://twitter.com/EU2022_CZ/status/1546517573487017988.

⁷⁹ https://twitter.com/EU2022_CZ/status/1546517573487017988.

⁸⁰ <https://www.msp.gov.ua/news/21994.html>.

⁸¹ <https://www.msp.gov.ua/news/21998.html>.

⁸² <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220701IPR34341/ukrainians-can-keep-their-driving-licences-in-the-eu-say-meps>.

здебільшого під примусом (зокрема, набуття російського громадянства).

- Посилити інформування громадян щодо можливих варіантів виїзду з окупованих територій, зокрема й на території рф та АР Крим. У таких ситуаціях важливо взаємодіяти з волонтерськими та громадськими ініціативами на цих територіях, а також на територіях держав, які межують із рф, задля надання допомоги українцям у виїзді до країн Європи.
- Розробити державні програми підтримки повернення українців із дітьми з Європи, які передбачали б компенсаційні виплати та перспективи працевлаштування або ведення бізнесу.
- Надавати громадянам чіткі сигнали заборони чи дозволу повертатися на раніше окуповані території, а також на території, які піддавалися значним обстрілам. Такі заяви мають супроводжуватися інформуванням про безпеку та інфраструктуру конкретних населених пунктів.
- Продовжувати інформаційну роботу на державному рівні щодо запобігання ураження дітей мінами та іншими вибухонебезпечними пристроями. Задля цього проводити інформаційні кампанії в медіа, поширювати наочні матеріали щодо мінної небезпеки та інших ризиків на деокупованих територіях і територіях, де велися активні бойові дії.
- Посилити діяльність щодо надання можливостей для працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. Для цього провести оцінювання ринку пропозицій та кваліфікації ВПО, активізувати заходи з перекваліфікації громадян, створювати нові робочі місця та взаємодіяти з роботодавцями в питанні працевлаштування переселенців.
- Вивчити потреби внутрішньо переміщених осіб у житлі, здійснити аналіз сфери наявного комунального житла задля планування державних житлових та регіональних програм розміщення ВПО.
- До початку опалювального сезону та нового навчального року сприяти переселенню людей із місць колективного проживання на базі освітніх закладів та/або місць, які не пристосовані до проживання взимку. Розробити альтернативні пропозиції щодо житла відповідно до можливостей громад, які приймають ВПО.
- Плануючи очний процес навчання на наступний рік, належним чином підготувати сховища, перевірити системи оповіщень, оновити плани навчальної тривоги та порядок дій на випадок різних видів небезпек у навчальних закладах. Організувати навчання школярів правил поведінки та евакуації під час повітряної тривоги.

Право дітей на відпочинок та дозвілля

Стаття 31 Конвенції ООН про права дитини передбачає право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом. Окрім того, важливо поважати й заохочувати право дитини на всебічну участь у культурному та творчому житті, сприяти наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної та творчої діяльності, дозвілля та відпочинку⁸³.

Дозвілля та відпочинок сьогодні — це невід'ємні способи поповнити ресурси дитини для протидії травмувальним наслідкам війни та підвищити стресостійкість у нових умовах життя. Активності з дітьми допомагають відволікти їх від воєнних буднів, поринути в знайому для них атмосферу, повернутися в мирне повсякдення.

Для дітей особливо важливо відпочивати, переключатися, грати в ігри і не бачити постійно тривожних маму чи тата. Ми не знаємо, коли саме скінчиться війна, а жити в постійному напруженні неможливо. Відпочинок — це передусім піклування про себе та свою дитину в майбутньому, наповнення силами. А отже, якщо є можливість відпочити мамі з дитиною чи відправити дитину в табір, треба цим користатися. Важливо продовжувати дитинство дітей, воно минає дуже швидко.

Із інтерв'ю з психологом

23

Літо та канікули — найбільш сприятливий час для організації дитячого відпочинку та оздоровлення. Проте через війну цей процес ускладнюється з кількох причин. І насамперед це небезпека. **Багато літніх курортів і баз відпочинку стали недоступними** у зв'язку з окупацією, ризиком потрапити під обстріли, мінуванням територій та прибережних зон. Державне агентство розвитку туризму оприлюднило список заборонених видів відпочинку в умовах війни. Це:

- сплави, походи, прогулянки та екскурсії біля критичної інфраструктури, військових та стратегічних об'єктів;
- масові заходи (фестивалі, концерти тощо);
- відвідання туристичних точок, наближених до кордонів із білоруссю та росією;
- відвідання деяких гірських маршрутів, водойм, лісів у різних областях;
- відпочинок на Сході України, зокрема в прифронтових зонах;
- подорожі на територіях, які були під окупацією⁸⁴.

Зараз у Київській області ми особливо наголошуємо батькам, щоб не їздили в ліс, не ходили на річку. Можна натрапити на протипіхотну міну, на розтяжку.

⁸³ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

⁸⁴ https://www.tourism.gov.ua/blog/podorozhi-pid-chas-viyini-yakih-pravil-bezpeki-varto-dotrimuvatis?fbclid=IwAR03J2Cuw1ykQ-MyPVGjahoO4rdVjKCJtPxjps7_pSniynm6bmTfxmIRfw.

Їх узагалі багато, натягнутий дріт помітити майже неможливо. На те, щоб розмінувати це все, мабуть, підуть роки. Тому ми організуємо відпочинок для дітей тільки в перевірених місцях, які не були в окупації, не були обстріляні, або на закритих територіях.

Із інтерв'ю з представником громадської організації

Небезпечним є відпочинок і на окупованих територіях та морському узбережжі через мінування моря протикорабельними мінами. Наразі неприйнятними для відпочинку є і Одеса, і Бердянськ, і Скадовськ, і Коблеве та інші популярні туристично розвинені населені пункти Херсонської, Одеської, Миколаївської та Запорізької областей.

Порожній пляж у місті Бердянську Запорізької області, 5 липня⁸⁵

Разом із тим частина сімей усе ж таки відвідує пляжі та купається в морі, хоча випадків винесення мін на берег, смертей і травмувань через це багато.

2 липня на пляжі в Кароліно-Бугазі Одеської області на вибухівці підірвалися дві людини. Один чоловік загинув⁸⁶.

8 липня в тимчасово захопленому військами РФ Скадовську на Херсонщині внаслідок падіння уламків ракети на пляж важко травмовано 11-річного хлопчика⁸⁷.

14 липня фахівці Військово-Морських сил України підірвали морську міну біля одного з пляжів Одещини — за кілька метрів від берега. Міну принесло до узбережжя після шторму⁸⁸.

⁸⁵ Фото RadioSvoboda.org (RFE/RL). <https://nv.ua/ukraine/events/genichesk-bez-svyazi-i-pustaya-kirillovka-cto-proishodit-na-kurortah-v-okkupacii-novosti-ukrainy-50254432.html>.

⁸⁶ <https://suspline.media/256471-u-kurortnomu-selisi-karolino-bugaz-odeskoi-oblasti-na-uzberezzi-pidirvalasa-mina>.

⁸⁷ <https://www.facebook.com/100064555155257/posts/pfbid0uARZay7jaJo7Fw5SnKCPnqrKSLZfgp-hdK2eUsup76AygnTRkAxecFgAtpEXKaGYyl/?d=n>.

⁸⁸ <https://t.me/operativnoZSU>.

15 липня в прибережних водах одного з пляжів Одещини стався вибух. Місцевий мешканець вирішив поплавати в морі й підірвався на невідомому пристрої⁸⁹.

Окрім морських пляжів **закрита й частина пляжів на річках та озерах через імовірне забруднення вибухонебезпечними предметами**. Вибухотехніки та сапери вже дістали з води 700 таких предметів, очистивши 33 га акваторій. 80 разів довелося залучати до підводного розмінування підготовлених водолазів. Загалом цього року офіційно не відкрилися пляжі в Чернігівській, Сумській, Одеській, Миколаївській, Запорізькій, Харківській, Донецькій, Луганській, Київській областях та Києві. За даними ДСНС, торік у країні було 1679 місць відпочинку на воді, з них 1239 пляжів. **На сьогодні дозволено відпочивати на 240 локаціях, зокрема на 194 пляжах**⁹⁰.

Через загрозу виникнення небезпеки **обмежуються дозвільні заходи і в місцях скупчення людей**. Так, у Києві та деяких інших містах приймають рішення щодо заборони роботи дитячих і розважальних майданчиків на території торговельних центрів; обмеження проведення розважальних заходів; зменшення кількості відвідувачів центрів дозвілля відповідно до можливостей укриття тощо. Проте особливої уваги та збільшення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення потребує поведінка саме під час повітряної тривоги, зокрема залишення місць скупчення людей і переховування в найближчих укриттях.

Ще одна причина обмеження можливостей для відпочинку та дозвілля дітей — **руйнування відповідної інфраструктури**. Російські окупанти регулярно обстрілюють спортивні комплекси, дитячі табори та санаторії, центри дитячої творчості, заклади культури, торговельні центри тощо.

3 липня внаслідок ворожого обстрілу пошкоджено спортивний комплекс у місті Зеленодольську Дніпропетровської області⁹¹.

⁸⁹ <https://t.me/odesacityofficial/9493>.

⁹⁰ <https://suspihne.media/254588-u-kevi-ta-9-oblastah-ukraini-plazi-zakriti-dsns>.

⁹¹ <https://www.facebook.com/MNSDNE/posts/pfbid02LEfQy3gxsFrXWKfdD1hLgoX7qZiAcAY9ryvivDuNf2bzTh3yEijKvUwB16w2HwTal>.

10 липня внаслідок ракетних ударів РФ пошкоджено територію дитячого санаторію в Харкові⁹².

18 липня російські окупанти обстріляли місто Оріхів Запорізької області, внаслідок чого зруйновано музичну школу та дитячий садочок⁹³.

За час воєнного вторгнення вже **знищено понад 530 українських закладів культури та мистецтва**. Найчастіше під обстріл потрапляли релігійні об'єкти (33% випадків), театри та будинки культури (15% випадків)⁹⁴.

Зруйнований Будинок дитячої творчості у Гуляйполі Запорізької області, 12 липня⁹⁵

Не меншою **перепоною для організації та оздоровлення дітей є брак матеріальних можливостей** для цього в значній кількості сімей. Втрата роботи, переміщення, падіння гривні призвели до того, що батьки змушені відмовлятися від відпочинку дітей. Причому це стосується не тільки внутрішньо переміщених дітей, а й дітей на всій території України.

Через закриття повітряного простору відпочинок за кордоном нині є помітно дорожчим, ніж торік. Логістика видається занадто складною, адже тепер, щоб дістатися до країн, де звикли відпочивати українські сім'ї (Туреччина, Єгипет), знадобиться значно більше часу. Це можна зробити лише наземним транспортом хоча б до найближчого іноземного міста, де є аеропорт. Дорога в такому разі може займати до кількох діб. Окрім непередбачуваних витрат через війну частина українців також вклала кошти у відпочинок заздалегідь, придбавши літні тури за кордон ще взимку. Тепер ці кошти здебільшого пропонують витратити на інші тури вже після війни.

⁹² https://t.me/prokuratūra_kharkiv/4887?single.

⁹³ <https://www.facebook.com/110tro/posts/pfbid027ckEywXdQGM9dTFelJK2nUv8ServbMZMWq8QwXTcKtudXZ4KReLSdqGyTzCwmewEl>.

⁹⁴ https://cpd.gov.ua/main/%d1%86%d0%bf%d0%b4_%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%96%d0%b7%d1%83%d1%94-23.

⁹⁵ https://t.me/zoda_gov_ua/10300.

Ми планували поїхати в Туреччину, як завжди. Дитині через астму рекомендоване морське повітря. Путівки вже були куплені. Але тепер вони скасовані. Нам пропонували полетіти літаком із Молдови, але ж до Молдови ще треба дістатися. Зараз я дозволити собі це не можу. Старший син на війні, всі кошти йдуть туди, мене на роботі перевели на пів ставки. Відпочиватимемо, мабуть, у квартирі, дивитимемося фільми про море.

Із інтерв'ю з батьками

Тож частина сімей шукає можливості для відпочинку в Україні, вартість якого також зросла. Пришкільні літні табори працюють не всюди, адже в частині шкіл немає відповідних укриттів, ще в частині досі проживають переселенці. Сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, які виховують дитину з інвалідністю, багатодітним сім'ям та іншим соціально вразливим категоріям населення з організацією відпочинку та оздоровлення має допомагати держава. Для цього щороку виділяються безоплатні путівки в санаторно-курортні заклади та заклади відпочинку. Проте нинішнього літа таку путівку отримає лише чверть дітей з інвалідністю — близько 40 тис.⁹⁶ Також відпочинок буде організовано для близько 60 тис. дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, і для понад 100 тис. дітей із багатодітних та малозабезпечених сімей⁹⁷.

Експерсія від БФ «Голоси дітей» для переміщених дітей, Львівська область⁹⁸

⁹⁶ <https://www.facebook.com/watch/?v=384500256994115>.

⁹⁷ <https://life.pravda.com.ua/columns/2022/06/8/249018>.

⁹⁸ Фото Дмитра Демішева.

Напрямок дозвілля та відпочинку дітей в Україні розвивають громадські організації, благодійні фонди та волонтери. Благодійний фонд «Голоси дітей» майже від самого початку повномасштабної війни організовує дозвілля переміщених дітей (малювання, читання казок, проведення майстер-класів, екскурсій тощо) задля їх психосоціальної підтримки. Влітку організовується п'ять різних форматів таборів як для дітей-переселенців, так і для місцевих дітей. Є й сімейні форми таборів, де окрім відпочинку дітям і батькам надають психологічну підтримку спеціалісти⁹⁹.

Державні органи влади також намагаються збільшити масштаби відпочинку дітей через міжурядові домовленості та прямі комунікації українських і зарубіжних муніципалітетів. Окрім того, український уряд спростив виїзд груп дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення в умовах воєнного стану, що дає змогу забезпечити організований виїзд у короткі терміни і мати гарантії повернення дітей в Україну, зробити цей процес контрольованим і безпечним¹⁰⁰.

З 27 червня по 7 липня було організовано відпочинок двох груп українських дітей у таборі в Мерсіні (Туреччина). Ініціатива реалізована у співпраці Міністерства молоді та спорту Туреччини та українських спілок¹⁰¹.

4 липня стало відомо про досягнення домовленостей щодо відпочинку та оздоровлення 250 українських дітей у Республіці Польща¹⁰².

Діти, які були змушені втікати від війни за кордон, також потребують оздоровлення та відпочинку. Дошкільні та шкільні навчальні заклади в багатьох європейських країнах пропонують їм відвідувати денні табори, місцеві екскурсії, майстер-класи. Проте це стосується зазвичай дітей молодшого віку, для підлітків організовується значно менше заходів та можливостей.

Молодша донька вже кілька разів ходила з усіма в табір. Вони там малюють, їздять на природу, вивчають птахів. А старша полишена сама на себе, я не знаю, що можна придумати для неї. Намагаюся з ними виїжджати кудись на вихідні недалеко — у парк, на озеро тощо.

Із інтерв'ю з батьками

За словами батьків, які перебувають за кордоном, коли організовувати самостійний відпочинок дітей, можуть виникнути складнощі під час переміщення з однієї європейської країни в іншу. Наприклад, щоб поїхати на море чи в гори. Складнощі пов'язані із затягуванням та/або неузгодженістю оформлення тимчасового захисту для українців. Без такого статусу прикордонники можуть вважати українців туристами, які порушили 90-денний дозволений термін перебування в Європі. Це загрожує штрафом і депортацією в Україну.

⁹⁹ <https://voices.org.ua>.

¹⁰⁰ <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3521668-u-dpsu-rozpovili-ak-grupi-ditej-mozut-viihati-za-kordon-na-vidpocinok.html>.

¹⁰¹ <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3518825-u-tureckomu-mersini-vidciniv-dveri-tabir-dla-ukrainskih-ditej.html>.

¹⁰² <https://www.msp.gov.ua/news/22008.html>.

Ми влаштувалися в Польщі, нам досить швидко видали PESEL. Я думала, що це і є тимчасовий захист, але виявилось, що він дійсний лише на території Польщі. І тільки тепер ведуться розмови про те, щоб Польща надавала нам документи, які прийматимуть й інші країни. Я так і не змогла відвезти дітей до сестри в Іспанію. І добре, що дізналася про це до поїздки. Коли твоє життя тільки почало налагоджуватися, я не хотіла б бути депортована з Європи.

Із інтерв'ю з батьками

Рекомендації

- Посилити інформаційно-роз'яснювальну роботу серед батьків щодо поведінки під час тривоги. Передусім це стосується залишення місць скупчення людей, зокрема розважальних центрів, дитячих майданчиків тощо, і переховування в найближчих укриттях.
- Батькам відповідально підійти до організації відпочинку та дозвілля дітей. Плануючи самостійний відпочинок, дізнатися про **наявність укриттів** по маршруту подорожі. Обираючи заклад для оздоровлення дитини, звертати увагу на підготовку та план дій у разі виникнення різних видів небезпек, переконатися в наявності укриттів.
- Сприяти організації відпочинку якомога більшої кількості дітей з інвалідністю, дітей із неповних сімей, дітей, батьки яких загинули під час війни, та інших уразливих категорій.
- Місцевій владі та недержавним організаціям належним чином продумувати безпекові умови відпочинку та оздоровлення дітей: підготувати сховища, перевірити системи оповіщень, розробити порядок дій на випадок виникнення різних видів небезпек.
- Державним органам влади постійно комунікувати з урядами іноземних держав, благодійними фондами, донорами інших країн із питань організації та відпочинку українських дітей за кордоном.
- Сприяти наданню українцям за кордоном тимчасового захисту в установленій формі та за можливості в найкоротші терміни.

БФ «Голоси дітей»

ГО «Харківський інститут соціальних досліджень»

Автори звіту:

Світлана Щербань

Олена Розвадовська

Андрій Черноусов

Анна Левкіна

Роман Шейко